



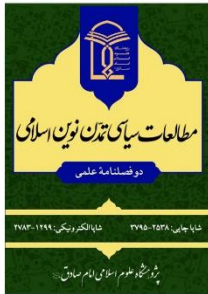
Imam Sadiq Research Institute
for Islamic Sciences

Research Institute for Political
and Defence Studies

P. ISSN: 3795-2538 & E. ISSN: 2783-1299

Website: <http://ijs.isri.ac.ir>

Volume : 5 ; Number : 9



Investigating social solutions for creating hope in the Supreme Leader's statements with a content analysis approach

Mohammad Hossein Haddadi Nematabad*, Mohammad Shabadini Pashaki**

Doi: <https://doi.org/10.22034/rcdir.2025.504634.1037>

Received: 2025/02/04 - Accepted: 2025/03/04

Type of Article: Promotional

(236-268)

Abstract

Hope is one of the fundamental and practical concepts in advancing individual and social goals. Despite its apparent obviousness, hope has deep conceptual complexities that require careful examination. The present study aims to identify social strategies for creating hope and explores how hope is conceptualized and cultivated within the intellectual framework of the Supreme Leader. By utilizing a qualitative research method, this study collects and analyzes data through document review. The primary sources include the official website Khamenei.ir, as well as books, articles, and specialized software related to the subject.

Through an in-depth analysis of the Supreme Leader's speeches and writings, five key strategies for fostering hope have been identified. These strategies include maintaining readiness, avoiding divisions and internal conflicts, modeling and following role models (with an emphasis on utilizing existing assets and capacities), and focusing on expectations. The research findings indicate that, throughout the history of the Islamic Revolution, despite persistent hostilities and numerous challenges, adherence to these strategies has played a crucial role in progress, continuity, and the realization of the revolution's objectives—particularly the vision of establishing a new Islamic civilization.

In this intellectual framework, hope is not merely an emotional or abstract concept but is defined through tangible elements such as trust, confidence, movement, and progress. Hope serves as a driving force in solving societal problems, overcoming obstacles, and achieving collective aspirations. By instilling a sense of optimism and determination, these strategies contribute to individual resilience and national advancement, ensuring that hope remains a central pillar in navigating challenges and shaping the future.

Keywords: Hope; Hope-building; Solution; Social Solutions; Supreme Leader

*. Islamic Counseling Scholar at the Seminary,
haddadimoshaver@gmail.com.

** Professor at Qom Seminary,
www.gilan.1391@gmail.com.



بررسی راهکارهای اجتماعی امیدآفرینی در بیانات مقام معظم رهبری با رویکرد تحلیل مضمون

محمدحسین حدادی نعمت‌آباد*، محمد شبیدینی پاشاکی**

Doi: <https://doi.org/10.22034/rcdir.2025.504634.1037>

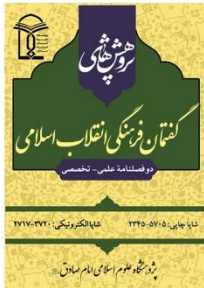
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۴

نوع مقاله: ترویجی
(۲۶۸-۲۳۶)

چکیده

امید یکی از مفاهیم کلیدی در پیشبرد اهداف فردی و اجتماعی است که علی‌رغم داهت آن، از پیچیدگی‌های نظری و عملی برخوردار است. پژوهش حاضر با هدف ارائه راهکارهای اجتماعی امیدآفرینی، به بررسی چستی و چگونگی آن در منظومه فکری مقام معظم رهبری پرداخته است. این پژوهش با رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون، داده‌های خود را از منابع اسنادی، شامل بیانات مقام معظم رهبری و سایر منابع علمی، استخراج و تحلیل کرده است. نوآوری تحقیق در ارائه الگویی منسجم از راهکارهای امیدآفرینی بر اساس اندیشه‌های مقام معظم رهبری است. یافته‌ها نشان می‌دهد که امید در این منظومه فکری نه تنها یک امر ذهنی، بلکه مفهومی فعال و پیش‌برنده است که با اعتماد، اطمینان و حرکت‌گره خورده است. بر این اساس، چهار راهکار اصلی شناسایی شده است: حفظ آمادگی، پرهیز از اختلافات، الگوسازی و الگوگیری (تمرکز بر داشته‌ها و ظرفیت‌ها) و توجه به انتظار. تحلیل این راهکارها نشان می‌دهد که در دوران انقلاب اسلامی، علی‌رغم تهدیدها و چالش‌های موجود، توجه به این اصول، بستری برای پیشرفت، تحقق اهداف انقلاب اسلامی و دستیابی به تمدن نوین اسلامی فراهم می‌آورد.

واژگان کلیدی: امید، امیدآفرینی، راهکار، راهکارهای اجتماعی، مقام معظم رهبری.



- * دانش‌پژوه مشاوره اسلامی حوزه علمیه: hadadimoshaver@gmail.com
- ** استاد حوزه علمیه قم: www.gilan.1391@gmail.com

مقدمه

امید، به‌عنوان یکی از عناصر اساسی در حیات فردی و اجتماعی، نقش تعیین‌کننده‌ای در پیشرفت و پایداری جوامع دارد. در تاریخ جوامع اسلامی، مفاهیم حداکثری بین امام و امت، عامل کلیدی در تحقق اهداف رهبری و ایفای مسئولیت‌های اجتماعی بوده است. هرگاه سخنان رهبران به‌درستی شنیده و درک شده، جامعه مسیر رشد و تعالی را پیموده است؛ در مقابل، بی‌توجهی یا برداشت نادرست از این سخنان، پیامدهای جبران‌ناپذیری به همراه داشته است.

ناامیدی، به‌عنوان یک آسیب جدی، در منابع دینی و علمی موردتوجه قرار گرفته است. قرآن کریم، ناامیدی را به‌عنوان عاملی بازدارنده معرفی کرده و آن را به کفر نزدیک دانسته است. در روان‌شناسی نیز ناامیدی با افت انگیزه، کاهش سلامت روان و افزایش آسیب‌های اجتماعی مرتبط دانسته می‌شود. در شرایط کنونی که جامعه با چالش‌های اقتصادی، فرهنگی و بین‌المللی مواجه است، نیاز به امیدآفرینی بیش‌ازپیش احساس می‌شود.

از این رو، تبیین راهکارهای اجتماعی برای تقویت امید، بر اساس منظومه فکری مقام معظم رهبری، ضرورتی انکارناپذیر است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از رویکرد کیفی تحلیل مضمون، در پی پاسخ به این سؤال است که «راهکارهای اجتماعی امیدآفرینی بر اساس منظومه فکری مقام معظم رهبری چیست؟»

پیشینه تحقیق

بررسی پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که تحقیق جامعی درباره راهکارهای اجتماعی امیدآفرینی بر اساس منظومه فکری مقام معظم رهبری با تأکید بر قرآن، روایات و سیره انبیاء و اهل بیت علیهم‌السلام انجام نشده است. در ادامه، به مهم‌ترین مطالعات مرتبط و محدودیت‌های آن‌ها اشاره می‌شود:

الف: مقاله تبیین جایگاه امیدآفرینی اجتماعی در راستای تحقق گام دوم انقلاب نوشته رسول یوسفی. این مقاله صرفاً بر ضرورت موضوع تأکید دارد و راهکارهای عملی برای امیدآفرینی ارائه نشده است.

ب: پژوهش غم و شادی، امید و ناامیدی در اسلام نوشته علیرضا پوریا در سال ۱۳۷۴ این مقاله به چهار مقوله فوق در متون دینی پرداخته و سخنی از مقام معظم رهبری به میان نیامده است.

پ: مقاله نقد تبیین غیر امیدبخش مفسران از آیه امیدآفرین قرآن نوشته سیده فاطمه کیایی. این پژوهش نشان می‌دهد که معاد به‌عنوان مقوله‌ای که از دیدگاه قرآن دارای ظرفیتی امیدآفرین است که نسبتی با بحث ما ندارد.

ت: مقاله راهکارهای رفتاری افزایش امید در قرآن کریم با تکیه بر اندیشه جوادی آملی نوشته حسین جلیلی نوبری. این تحقیق متمرکز بر راهکارهای فردی است و ارتباطی با منظومه فکری مقام معظم رهبری ندارد.

مطالعات پیشین هرچند به جنبه‌هایی از امیدآفرینی پرداخته‌اند، اما یا به راهکارهای اجتماعی توجه نداشته‌اند، یا از منظر منظومه فکری مقام معظم رهبری، قرآن و روایات تحلیل نشده‌اند. این خلأ پژوهشی ضرورت انجام تحقیق حاضر را نشان می‌دهد.

مفاهیم

الف: امید و امیدآفرینی

امید از جمله مفاهیمی است که درک آن ساده اما تعریف دقیق آن دشوار است. در لغت، امید به معنای آرزو، انتظار، رجاء و اعتماد آمده (معین، ۱۳۵۲: ۲۶۵) و نقطه مقابل آن یأس و ناامیدی است (دهخدا، ۱۳۴۲: ۲۲۲). امید حالتی درونی و روانی است که فرد را برای تغییر و پیش‌بینی رویدادی خوشایند آماده می‌کند.

امیدآفرینی، به معنای ایجاد حالتی درونی در فرد یا جامعه است که باور به امکان دستیابی به آینده‌ای بهتر را تقویت می‌کند. امیدآفرینی می‌تواند درونی باشد (خلق امید در خود) یا بیرونی (ایجاد امید در دیگران) که هر دو در تقویت جامعه تأثیرگذارند.

ب: راهکار

راهکار در لغت به معنای روش، شیوه، یا طریقه است (دهخدا، ۱۳۴۲: ۲۳۱) و در اصطلاح به اجزای عملیاتی روش‌هایی اطلاق می‌شود که موجب تحقق اهداف اصلی می‌شوند.

راهکارها در واقع مجموعه اقداماتی هستند که در قالب یک روش کلی، برای رسیدن به اهداف معین استفاده می‌شوند (کاظمی، بی‌تا: ۳۰).

ج: امید اجتماعی

امید اجتماعی به معنای امید مشترک در یک جامعه است که نشان‌دهنده باور جمعی به امکان آینده‌ای مطلوب‌تر است. این مفهوم در سال‌های اخیر مورد توجه جامعه‌شناسان قرار گرفته است. از نظر ریچارد رورتی (Richard Rorty)، امید اجتماعی یعنی باور به آینده‌ای بهتر برای جامعه که از دل تاریخ و گفت‌وگوهای جمعی مردم شکل می‌گیرد (فاضلی، ۱۳۹۷).

امید اجتماعی نه تنها یک حس، بلکه نوعی آگاهی از جایگاه فرد در جامعه و ارتباط او با نظام اجتماعی است. این امید تحت تأثیر هنجارها و ارزش‌های اجتماعی قرار می‌گیرد و در عین حال بر بهبود وضعیت اجتماعی تأثیر می‌گذارد (رورتی، ۱۳۸۴: ۹۸).

روش پژوهش

گردآوری اطلاعات در این مقاله به روش کتابخانه‌ای صورت گرفته است و داده‌ها از منابع معتبر، از جمله مقالات علمی، کتب و سایت‌های معتبر، به ویژه پایگاه اطلاع‌رسانی رسمی khamenei.ir استخراج شده است. با این حال، تحلیل داده‌های پژوهش بر اساس روش تحلیل مضمون و با رویکرد قیاسی و استقرایی انجام شده است.

یافته‌های تحقیق:

در تحقیق حاضر به بررسی پنج راهکار مهم و اساسی در مقابله با مشکلات و تهدیدات خواهیم پرداخت. این راهکارها که از فرمایشات مقام معظم رهبری استخراج شده‌اند، نقش مهمی در تقویت عزت و امید ملی دارند. نخستین راهکار، آمادگی معنوی، نظامی و در برابر دشمن است که از الزامات هر ملت پیشرفته‌ای به شمار می‌رود. در ادامه، دومین راهکار پرهیز از اختلافات داخلی است که عامل اصلی وحدت و استحکام در برابر تهدیدات خارجی و داخلی محسوب می‌شود. سومین راهکار، الگوگیری و الگوسازی است که به عنوان ابزاری برای تربیت نسل‌های آینده و ارتقای روحیه تلاش و امید در جامعه مورد توجه

قرار دارد. (با تمرکز به داشته‌ها و ظرفیت‌ها) همچنین، راهکار چهارم، اهمیت انتظار به‌عنوان راهکاری معنوی و رهنمودی برای تقویت اراده و امید در برابر چالش‌ها موردبررسی قرار می‌گیرد.

جدول تحلیل مضمون راهکارهای اجتماعی امیدآفرینی در بیانات مقام معظم رهبری

تاریخ بیانات	متن بیانات رهبری	گزاره‌ها و مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهی شده	مضامین فراگیر	راهکار جزئی	راهکار نهایی
۱۴۰۲/۰۳/۱۴	آنچه یک ملت از این طریق و از طرق معنوی به دست می‌آورد، یک پشتوانه‌ای می‌شود، ذخیره‌های می‌شود برای اینکه بتواند در همهٔ میدان‌های زندگی، با ارادهٔ راسخ و با عزم مقاوم در مقابل مشکلات پیش برود؛ بن‌بست‌ها را باز کند، کارهای بزرگ انجام دهد. پشتوانهٔ همهٔ اینها، این معنویت است	- معنویت پشتوانه‌ای برای پیشرفت در تمامی عرصه هاست. - معنویت عامل مقاومت در برابر مشکلات است. - معنویت بن بست‌شکنی می‌کند. - معنویت اراده‌ها را تقویت می کند.	- معنویت منبع پیشرفت اجتماعی و ملی - معنویت عامل افزایش تاب‌آوری و امید در برابر مشکلات	معنویت بنیاد اصولی پیشرفت، تاب‌آوری و غلبه بر چالش هاست.	آمادگی معنوی	آمادگی همه‌جانبه
۱۳۹۸/۰۷/۱۷	یکی از مایه‌های امید عبارت است از توکل به خدای متعال، العاقبهٔ للمتّقین. وقتی شما اهل تقوا بودید، پاکدامن بودید، رعایت امر و نهی	- توکل به خدا منبع امید است. - تقوا و پاکدامنی موجب همراهی خداوند است.	- توکل به خدا عامل تقویت امید و انگیزه - تقوا، زمینه‌ساز نصرت الهی و	توکل به خدا و تقوا، زیر بنای امید و پیروزی در زندگی است.	آمادگی معنوی (امید و توکل)	

			تحقق وعده های اوست	- همراهی خداوند پیروزی را تضمین می کند.	الهی را کردید، خدا با شماست. وقتی خدا با انسان است؛ یعنی پیروزی با انسان است.	
	آمادگی معنوی (امید و اعتقاد به صدق وعده الهی)	ایمان به وعده الهی و پایبندی به شریعت، عامل پیشرفت و پیروزی است.	- تحقق دین خدا و شریعت، رسالت الهی جامعه اسلامی است. - یاری خداوند پیشرفت اهداف الهی است.	- هدف، تحقق دین خدا و پیاده سازی شریعت الهی است. - وعده یاری خداوند به بندگانش تحقق پذیر است. - یاری خداوند تا کنون عملی شده است.	هدف ما تحقق دین خدا و پیاده سازی شریعت الهی است. خداوند طبق وعده خود، ما را یاری خواهد کرد، همچنان که تاکنون نیز این وعده عملی شده است	۱۳۹۷/۰۵/۲۲
	آمادگی معنوی (امید به صدق وعده الهی)	باور به سنت الهی نابودی باطل، عامل پایداری و امید در جامعه اسلامی	- زوال باطل به عنوان سنت الهی - شکست ظاهری دشمن و نابودی ظاهری آن	- دشمنان نابود شدنی هستند. - باطل طبق سنت الهی محکوم به نابودی است. - ظواهر قدرت دشمن نباید باعث فریب شود.	دشمنان ما نابودشدنی هستند. این ظواهر نباید کسی را گول بزند. خداوند در قرآن می فرماید: «إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا»؛ باطل همیشه در زوال است	۱۳۹۶/۰۳/۰۶
	آمادگی در برابر دشمن	بصیرت و آمادگی به	- اهمیت بصیرت در	- لزوم شناخت	باید دشمن را شناخت و	۱۳۹۵/۱۰/۱۹

		عنوان ابزارهای اساسی برای پیروزی بر دشمن	مواجهه با دشمن - آمادگی همه جانبه برای مقابله با دشمن	دشمن - درک و تحلیل حرکات دشمن آمادگی و هوشیاری باعث شکست دشمن می‌شود	حرکت‌های او را درک کرد. اگر ما هوشیار باشیم و برای مقابله آماده شویم، دشمن شکست می‌خورد	
	آمادگی نظامی	اهمیت عقلانیت و تناسب در توانمندی نظامی	- عقلانیت در برنامه ریزی نظامی - تاکید بر تناسب میان قدرت و تهدیدات	- برنامه ریزی دقیق و منطقی در ساخت قدرت نظامی - متناسب سازی قدرت دفاعی با سطح تهدیدات	ما قدرت نظامی مان را بر اساس محاسبات دقیق و منطقی می‌سازیم. حد و اندازه قدرت دفاعی باید متناسب با تهدیدات باشد	۱۳۹۹/۰۷/۲۱
اختلافات پرهیز از	اتحاد جناح‌های سیاسی	لزوم حفظ وحدت و انسجام ملی و دینی	- وحدت و همگرایی به عنوان راهکار مقاومت - تهدید اختلافات بر امنیت و عزت جامعه لزوم	- سو استفاده دشمن از اختلافات داخلی - نقش تفرقه در تضعیف قدرت جامعه اسلامی - تاکید قرآن بر پرهیز از نزاع و	دشمنان ما از اختلافات حداکثر استفاده را می‌کنند؛ اختلاف شیعه و سنی، قومیت‌ها و ملیت‌ها. این تفرقه‌ها باعث ضعف و ذلت می‌شود. قرآن به صراحت می‌گوید: وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِیْحُكُمْ. اختلاف باعث	۱۳۹۱/۰۹/۲۱

				اختلاف	سستی و از بین رفتن عزت می‌شود	
	وحدت بر اصول و مبانی انقلاب	ضرورت تقویت ایمان دینی و انسجام ملی	نقش دین در تقویت وحدت ملی - راهبرد دشمن در ایجاد بی‌اعتمادی و تفرقه - خطر تعصبات قومی در جامعه	- کاهش اعتقادات دینی عامل اختلاف و تفرقه - تلاش دشمن بلا برای از بین بردن اعتماد عمومی - قوم‌گرایی مانع همبستگی ملی - نقش رسانه‌های دشمن در ایجاد بدبینی	با کاهش اعتقادات دینی، جامعه مستعد اختلاف و تفرقه می‌شود... دشمنان تلاش می‌کنند این اعتماد را از بین ببرند... قوم‌گرایی و تعصبات قبیله‌ای، مانع همبستگی ملی می‌شود... رسانه‌ها و عوامل نفوذی دشمن با برجسته کردن مشکلات، مردم را نسبت به نظام بدبین می‌کنند.	۱۴۰۱/۰۷/۲۲
	وحدت بر اصول و مبانی انقلاب	ضرورت وحدت و انسجام برای پیشبرد ملی و اسلام	- پرهیز از اختلافات جناحی و اولویت بخشی به مصلحت عمومی - معیار ارزیابی افراد، عمل و نیت است	- اهمیت عمل و نیت خالص نسبت به جناح بندی‌ها - ارجحیت مصالح اسلام و کشور بر اختلافات جناحی - ضرورت وحدت نخبگان	برای من، اسم‌ها و جناح‌ها اهمیت ندارند؛ عمل‌ها و دل‌ها اهمیت دارند. هرکس که به اسلام و مصالح کشور علاقه بیشتری نشان دهد، عزیزتر است. نخبگان سیاسی نباید به بهانه‌های کوچک در مقابل هم قرار بگیرند	۱۳۷۸/۰۵/۰۸

				سیاسی		
	وحدت بر اصول و مبانی انقلاب	تقویت انسجام ملی برای حفظ امنیت و استقلال	- نقش وحدت در مقابله با تهدیدات خارجی - اهمیت پایبندی به اصول انقلاب	- وحدت کلمه عامل بازدارنده مقابل دشمن - اصول انقلاب شامل عدالت اجتماعی و استقلال - جلوگیری از نفوذ دشمن	وحدت کلمه حول اصول انقلاب، مانع تهاجم دشمنان می‌شود. اصولی مانند: عدالت اجتماعی، حفظ استقلال کشور، جلوگیری از نفوذ دشمن... آن جایی که وحدت باشد، دشمن جرئت نزدیک شدن ندارد	۱۳۸۱/۰۳/۱۴
	تقویت ارتباط بین مردم و مسئولین	انسجام و همبستگی ملی برای تقویت کشور	- ضرورت اتحاد بین ملت و مسئول - مسئولان - مقابله با عوامل ایجاد اختلاف در کشور	- ارتباط صمیمانه ملت و مسئولان، عامل پیشرفت - دعوت به تفرقه، مخالف مصلحت ملی	ارتباط ملت و مسئولان باید مستحکم و صمیمانه باقی بماند. هرکس که ملت را به تفرقه دعوت کند یا بر طبل اختلاف بکوبد، برخلاف مصلحت کشور عمل کرده است	۱۳۸۷/۰۲/۱۶
الگوگیری و الگوسازی	لزوم اسوه و الگوبودن بزرگان و نخبگان جامعه	- هدایت نسل جوان به سمت الگوهای معنوی و پایبندی به اصول دینی و اجتماعی - مقابله با	- ترویج ارزش‌های معنوی از طریق معرفی شخصیت‌های شاخص - مقابله با	- معرفی شهدا و شخصیت‌های معنوی - مقابله با تبلیغات فرهنگی دشمنان - تاثیر معرفی این	وقتی شخصیت‌هایی مانند شهید چیت‌سازیان... به مردم معرفی شدند، جوانان به آنها دل بستند و مسیرشان را دنبال کردند. این حرکت، پاسخی است به	۱۳۹۸/۰۹/۲۵

		جریان های مادی گرا و بی ارزش	تاثیر منفی فرهنگ غربی و مادی گرایانه	شخصیت ها بر جهت گیری های نسل جوان	تبلیغات فرهنگی دشمنان که می خواهند جوانان را به سمت الگوهای مادی گرا، سطحی و بی ارزش سوق دهند. معرفی شهدا و الگوسازی از آنها، راهی برای هدایت نسل جدید به سوی معنویت، مسئولیت پذیری و افتخار ملی است	
	الگوسازی اسلامی	- اهمیت و تاثیرگذاری جمهوری اسلامی در سطح جهانی - نماد مقاومت و استقلال در مقابل فشارهای خارجی و جهانی	- نشان دادن استحکام و پایداری جمهوری اسلامی در برابر فشارهای خارجی و داخلی - اعتبار و واقعیت جمهوری اسلامی به عنوان یک الگو برای دیگر کشورها	- جمهوری اسلامی به عنوان یک الگو و حقیقت در عرصه جهانی - تحقق جمهوری اسلامی علی رغم مشکلات و مخالفت ها	الان جمهوری اسلامی، در دنیا یک الگو و یک حقیقت واقعی و موضوع مجسم است و علی رغم ناباوری ها، یک واقعیت است	۱۳۸۳/۰۶/۳۱
	امید دادن به مردم جهان، تکلیف بزرگ مردم ایران	- امید به عنوان عنصر کلیدی پیشرفت و	- نقش ایران در تقویت روحیه و امید ملت	- ملت ایران الگوی امید آفرینی برای دیگر ملت ها	ملت ایران در دهه های اخیر ثابت کرده است که می تواند امید را نه فقط در دل خود،	۱۳۶۸/۰۷/۲۸

		مقاومت - نقش الگوسازی ایران برای ملت‌های دیگر	ها - ضرورت پایداری در مسیر امید و مقاومت در برابر یاس	- نیاز به تلاش برای حفظ امید - خطر یاس به عنوان مانع پیشرفت	بلکه در دل دیگر ملت‌ها نیز روشن نگه دارد. اما این امر نیازمند تلاش‌های مستمر است. باید اطمینان حاصل کنیم که هیچ‌گاه این امید به یأس تبدیل نشود.	
		- جهاد تبیین به عنوان وظیفه‌ای دینی و انقلابی - الهام از الگوهای تاریخی برای مقابله با تحریف	- روشنگری حقایق از طریق صبر و ایستادگی - استفاده از الگوهای تاریخی برای تبیین حقیقت	- جهاد تبیین به معنای روشنگری حقایق - الگوی تاریخی حضرت زینب در روشنگری - نقش صبر و استقامت در بیان حقایق	جهاد تبیین یعنی همان راهی که حضرت زینب <small>علیها السلام</small> در چهل روز پس از عاشورا انجام داد... حضرت زینب و دیگر اعضای خانواده امام حسین <small>علیهم السلام</small> با صبر و استقامت خود توانستند آن حقیقت را برای جهانبیان روشن کنند	۱۴۰۰/۰۷/۰۵
جهاد تبیین (توجه به داشته‌ها و ظرفیت‌ها)		توانمندی و ظرفیت بالای ملت ایران برای پیشرفت و شکوفایی	- تاکید بر پیشرفت های ملی در حوزه های مختلف - نقش ظرفیت های داخلی در توسعه	- پیشرفت های گسترده علمی و صنعتی - توسعه زیرساخت‌ها و انرژی - ظرفیت عظیم ملت ایران	ما امروز در مقایسه با گذشته، پیشرفت‌های شگرفی در زمینه‌های مختلف علمی، صنعتی، انرژی و زیرساخت‌ها داشته‌ایم. این پیشرفت‌ها نشان‌دهنده ظرفیت عظیم	۱۳۸۴/۰۲/۱۱

				کشور ما است	
	استقلال؛ از وابستگی تا اقتدار	استقلال به عنوان هویت ملی	اولویت استقلال در مسائل ملی و اجتماعی	- اهمیت استقلال برای ملت - استقلال به عنوان مسئله اصلی کشور	امروز مسئله اصلی ملت ما، استقلال است ۱۳۸۲/۰۷/۲۲
	استقلال سیاسی	استقلال، هویت و اقتدار ملی	- اهمیت آموزش و آگاهی بخشی در مورد استقلال به جوانان - استقلال سیاسی به عنوان نماد اقتدار کشور	- عدم آگاهی نسل جوان از ارزش استقلال - ایستادگی جمهوری اسلامی در برابر قدرت‌های خارجی - استقلال سیاسی به عنوان دستاورد مهم نظام	غالباً جوان‌های امروز ما، قدر استقلال را هم نمی‌دانند... از اول، همیشه دیده که در مقابل قدرت‌های خارجی ای که دیگران جرئت نمی‌کنند بگویند: «بالای چشمتان ابرو است»، جمهوری اسلامی ایستاده؛ این استقلال سیاسی است ۱۳۹۴/۰۱/۳۰
	استقلال نظامی	آمادگی همه جانبه برای حفظ اقتدار ملی و اسلامی	- ضرورت تقویت و آمادگی نظامی بر پایه اصول قرآنی - پیوند میان امنیت ملی و وظایف نیروهای	- تأکید بر آمادگی نیروهای مسلح بر اساس دستور قرآنی - جلوگیری از غافلگیری دشمن از طریق آماده سازی	[خصوصیتی] که باید نیروهای مسلح ما به آن توجه داشته باشند، مسئله عمل به آیه شریفه «وَ أَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْحَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ» است. معنای این آیه این است که ۱۳۹۴/۰۱/۳۰

			مسلح	تجهیزات و امکانات - خسارت نیروهای مسلح به عنوان خسارت ملی و اسلامی است	غافلگیر نشوید؛ معنایش این است که اگر چنانچه دشمنی به شما حمله کرد، شما بر اثر کمبود امکانات، کمبود سلاح و مهمات، کمبود آمادگی، خسارت تحمّل نکنید، که خسارت شما خسارت ملت است، خسارت شما خسارت اسلام است	
	استقلال اقتصادی	تقویت اقتصاد و مقاومتی و عدالت محور	- عدالت اقتصادی و توزیع عادلانه منابع - استقلال و خودکفایی اقتصادی - مقابله با استثمار و حمایت از اقشار ضعیف	-تاکید بر اقتصاد ملی و خودکفایی - اهمیت عدالت در توزیع و تولید - دفاع از حقوق محرومان - مقابله با فرهنگ سرمایه داری - احترام به مالکیت مشروع	... در اقتصاد، اصول امام تکیه به اقتصاد ملی است؛ تکیه به خودکفایی است؛ عدالت اقتصادی در تولید و توزیع است؛ دفاع از طبقات محروم است؛ مقابله با فرهنگ سرمایه‌داری و احترام به مالکیت است...	۱۳۹۲/۰۳/۱۴
	استقلال فرهنگی	مقاومت فرهنگی و نقش اراده در پیروزی	- دفاع از هویت دینی و فرهنگی	- دفاع از حجاب و ارزش‌های اسلامی در	از حجاب خودتان، از چادر خودتان، از دین خودتان، از معارف اسلامی	۱۳۹۷/۰۸/۲۳

	<p>خودتان دارید عملاً در یک میدان بین‌المللی و جهانی دفاع می‌کنید و هیچ ملاحظه نمی‌کنید... این نشان‌دهنده استقلال فرهنگی بود، نشان‌دهنده اراده قوی بود. امروز در دنیا جنگ، جنگ اراده‌ها است؛ هر طرفی که اراده قوی‌تری، ثبات بیشتری داشته‌باشد، او پیروز این میدان‌ها است</p>	<p>سطح بین‌المللی - استقلال فرهنگی و تکیه بر ارزش‌های دینی و ملی - جنگ اراده‌ها در عرصه جهانی - پیروزی به واسطه ثبات و اراده قوی</p>	<p>در برابر همه‌های خارجی - نقش اراده و ثبات در پیروزی جهانی - تقویت استقلال فرهنگی به عنوان ابزار مقاومت</p>		
<p>۱۴۰۰/۱۱/۲۸</p>	<p>در زمینه عدالت اجتماعی، در زمینه توزیع عادلانه ثروت، در زمینه نابرابری طبقات ضعیف و امثال این‌ها، بنده در گفتارهای گوناگون انتقاد دارم</p>	<p>- لزوم عدالت اجتماعی - ضرورت توزیع عادلانه ثروت - وجود نابرابری در میان طبقات ضعیف - وجود مسائل قابل انتقاد در این زمینه</p>	<p>- توجه به حقوق طبقات محروم و نابرابر - نقد وضعیت عدالت در توزیع منابع و امکانات</p>	<p>عدالت اجتماعی و حمایت از محرومان</p>	<p>گسترش عدالت اجتماعی</p>
<p>۱۳۹۹/۰۱/۲۱</p>	<p>انتظار، فراتر از</p>	<p>- انتظار به</p>	<p>- امید و</p>	<p>امید و</p>	<p>انتظار</p>

	اعتقاد به منجی	اعتقاد به آینده ای بهتر	ایمان به آینده روشن - مفهوم اعتقادی و معنوی انتظار	معنای امید به آینده است - انتظار با اعتقاد به روشن بودن آینده همراه است - آینده روشن قطعی است	نیازمندی است. انتظار یعنی امید، اعتقاد به این که آینده ای روشن در پیش است و قطعی خواهد بود	
	احساس امید در سایه انتظار ظهور	- انتظار به عنوان عامل گشایش و امید	- تاثیر معنوی و اجتماعی انتظار امید و گشایش - انتظار به عنوان مفهوم الهی و اجتماعی	- انتظار باعث گشایش برای جامعه اسلامی است - ارتباط با ولی عصر عجل الله تعالی فرجه امیدبخش است - روحیه انتظار برای فرج است	حقیقتاً روحیه انتظار و روحیه ارتباط با ولی عصر (ارواحنا فداه) و منتظر ظهور بودن، یکی از بزرگ‌ترین دریاچه‌های فرج برای جامعه‌ی اسلامی است. خود این انتظار، دریاچه‌ی فرج است، امیدبخش است	۱۳۹۳/۰۳/۲۱
	احساس امید در سایه انتظار ظهور	یاد امام زمان منبع امید و غلبه بر ظلم و تاریکی	- نقش معنویت در مقابله با یاس - تاثیر عمومی در مواجهه با مشکلات	- وجود ظلم و تاریکی موجب یاس می شود - یاد امام زمان امیدبخش است	انسان‌ها گاهی که امواج متراکم ظلمت و ظلم را مشاهده می کنند، مأیوس می شوند. یاد امام زمان نشان‌دهنده این است که خورشید	۱۳۹۶/۰۳/۲۰

			سختی‌ها	- طلوع خورشید نماد پیروزی بر ظلم است	طلوع خواهد کرد	
تبیین مفهوم و معنای انتظار	- انتظار فرج مستلزم صبر آمادگی و پایبندی است	- آمادگی فردی و اجتماعی در انتظار فرج - پرهیز از عجله و صبر در مسیر انتظار		- انتظار فرج به معنای آمادگی است - بی صبری و عجله کردن در مسیر انتظار اشتباه است	انتظار فرج یعنی آماده‌سازی خود؛ بی‌صبری کردن، عجله کردن، جزو چیزهایی است که ممنوع است	۱۳۹۹/۰۱/۳۱
تدوین نظام ارزشی مهدوی	انتظار تعهد عملی به عدالت و آمادگی برای تحول است	- عدالت به عنوان هدف کلیدی مهدویت - انتظار به معنای آمادگی عملی و مسئولیت پذیری		- عدالت برجسته ترین شعار مهدویت است - انتظار صرف احساس نیست بلکه عملی است - آمادگی برای یاری امام زمان ضروری است	برجسته‌ترین شعار مهدویت عبارت است از عدالت... انتظاری که از آن سخن گفته‌اند فقط نشستن و اشک ریختن نیست. ما باید خود را برای سربازی امام زمان آماده کنیم	۱۳۸۱/۰۷/۳۰
نقش پر رنگ مردم در ظهور	آمادگی و پیروزی زمینه ساز تحقق ظهور است	- نقش مردم در آماده سازی برای ظهور - تاثیر		- پیروزی مردم زمینه ساز تحقق اهداف متعالی است - تغییر	اگر شما توانستید پیروز شوید، به آن نقطه‌ی موعود برسید، آن وقت مسیر تاریخ عوض خواهد شد؛ زمینه ی ظهور ولی امر و	۱۳۹۱/۱۰/۱۹

			تلاش های تاریخی در تحقق وعده الهی	مسیر تاریخ با تلاش و تعهد ممکن است - ظهور نیازمند آمادگی و تحقق شرایط است	ولیعصر (ارواحنا له الفداء) آماده خواهد شد	
--	--	--	--	---	---	--

راهکارها:

راهکار اول: آمادگی همه‌جانبه

مقام معظم رهبری می‌فرماید: «هر ملتی با آگاهی، هوشیاری و بیداری می‌تواند به اهداف والای خود دست یابد» (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۸/۱۲).

با توجه به اهمیت آمادگی در همه ابعاد و افزایش امید با بالا رفتن آن از دیدگاه مقام معظم رهبری به بررسی آن می‌پردازیم:

آمادگی معنوی:

مقام معظم رهبری معنویت را منبعی بالقوه می‌دانند که موجب افزایش امید و مقاومت در برابر ناامیدی می‌شود. ایشان تأکید می‌کنند:

«آنچه یک ملت از طریق معنویت به دست می‌آورد، پشتوانه‌ای برای پیشرفت در تمامی میدان‌های زندگی است. معنویت انسان را در مقابل مشکلات مقاوم می‌سازد، بن‌بست‌ها را می‌شکند و اراده‌ها را تقویت می‌کند».

برای روشن شدن مطلب به محورهای اصلی معنویت اشاره می‌کنیم:

الف: امید و توکل

توکل به خداوند، یکی از مهم‌ترین منابع امید در زندگی انسان است. مقام معظم رهبری می‌فرمایند: یکی از پایه‌های امید، توکل به خداوند است، «العَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ» (اعراف: ۱۲۸). «اگر اهل تقوا و پاک دامنی باشید و امر و نهی الهی را رعایت کنید، خدا با شما خواهد بود؛ و

وقتی خدا با انسان است، پیروزی حتمی است» (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۷/۱۷).

راهکارهای اجتماعی:

۱. ترویج سبک زندگی دینی و توحیدی: ایجاد برنامه‌های فرهنگی و آموزشی برای تقویت روحیه توکل و امید در بین مردم، به‌ویژه جوانان.
۲. تقویت نهادهای دینی و مذهبی: حمایت از مساجد، هیئت‌های مذهبی و جلسات قرآنی برای افزایش ارتباط مردم با معنویت.
۳. ایجاد فضای عمومی پرنشاط و مثبت: برگزاری جشن‌های معنوی، برنامه‌های قرآنی و فرهنگی که امید و نشاط اجتماعی را تقویت کند.
۴. حمایت از فرهنگ دعا و توسل: توسعه فعالیت‌های اجتماعی مانند دعای کمیل، زیارت عاشورا و ترویج دعا‌های امیدبخش در میان مردم.

ب: امید و اعتقاد به صدق وعده الهی

اعتماد به وعده‌های الهی از مفاهیم بنیادینی است که می‌تواند روحیه امید و پایداری را در انسان تقویت کند. مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای مجلس خبرگان اسلامی در سال ۱۳۹۸ فرمودند:

«هدف ما تحقق دین خدا و پیاده‌سازی شریعت الهی است. خداوند طبق وعده خود، ما را یاری خواهد کرد، همچنان که تاکنون نیز این وعده عملی شده است».

ایشان همچنین تأکید کردند:

«ما در صدق وعده الهی تردید نداریم. سوءظن به خداوند، ویژگی منافقان و مشرکان است؛ «وَيَعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا» (فتح: ۶) وعده الهی صادق است و امروز، تحقق وعده‌های الهی را می‌بینیم. چه کسی تصور می‌کرد رژیم صهیونیستی که در جنگ‌های شش‌روزه و ده‌روزه اعراب را شکست می‌داد، امروز در برابر مقاومت جوانان غزه و لبنان تسلیم شود؟ نصرت الهی برای کسانی که وارد عرصه مبارزه شده‌اند، قطعی خواهد بود». (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۱۱/۱۰).

ج: امید به زوال و نابودی دشمنان

یکی از عوامل امیدبخشی، مشاهده ضعف و فرسودگی دشمنان است. مقام معظم رهبری تأکید دارند:

«دشمنان ما نابودشدنی هستند. این ظواهر نباید کسی را گول بزند. خداوند در قرآن می‌فرماید: «إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا» (اسرا: ۸۱)؛ باطل همیشه در زوال است. این‌ها باطل‌اند و دچار زوال و سقوط و بدبختی و فروافتادگی خواهند شد؛ در این هیچ تردیدی نیست. البته ممکن است چهار صباح زودتر یا دیرتر انجام بگیرد، بستگی دارد به اینکه مؤمنین، جامعه مؤمن، چه جور عمل بکنند» (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۳/۶).

راهکارهای اجتماعی:

۱. افزایش آگاهی مردم درباره ضعف‌های دشمن: برگزاری نشست‌های روشنگری و برنامه‌های تحلیلی در رسانه‌ها برای نشان دادن نشانه‌های افول دشمنان.
۲. تقویت روحیه مقاومت و ایستادگی: برگزاری راهپیمایی‌ها، همایش‌ها و نمایشگاه‌هایی که نمادهای پیروزی ملت ایران را به نمایش بگذارد.
۳. مقابله با جنگ شناختی دشمن: آموزش سواد رسانه‌ای به مردم برای شناخت اخبار جعلی و جلوگیری از تأثیرپذیری از تبلیغات منفی.
۴. ترویج فرهنگ استقامت در مدارس و دانشگاه‌ها: آموزش نسل جوان درباره اهمیت پایداری و مقاومت در برابر فشارهای خارجی.

آمادگی در برابر دشمن:

در طول تاریخ، همیشه کسانی بوده‌اند که با پیشرفت و استقلال دیگران مشکل داشته‌اند. انقلاب اسلامی ایران یکی از حرکت‌های بزرگ برای رهایی از وابستگی و عقب‌ماندگی بود. دشمنان این انقلاب، همان کسانی بودند که از این وابستگی‌ها سود می‌بردند. برای همین، طبیعی است که بخواهند با تمام توان جلوی این حرکت بایستند؛ اما قرآن و آموزه‌های دینی به ما راه‌هایی برای ایستادگی و پیروزی در برابر دشمن نشان داده‌اند.

صبر در برابر دشمن

یکی از اولین توصیه‌های خداوند به پیامبران، صبر بود. از همان آغاز بعثت، خداوند به پیامبر اسلام ﷺ دستور داد که صبور باشد.

رهبر معظم انقلاب درباره مفهوم صبر می‌فرماید: «صبر یعنی تسلیم نشدن، ضعف نشان ندادن و با شجاعت و عقل دشمن را مغلوب کردن که آن وقت در قرآن می‌فرماید: «إِنَّ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَبْرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ» (انفال: ۶۵)؛ ده نفر شما با صد نفر و بیست نفر شما با دویست نفر از آن‌ها می‌توانید روبه‌رو بشوید و غلبه کنید؛ این نوع صبر، همراه با برنامه‌ریزی و مشورت، -همچنان که در قرآن هست «أَمْهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ» (شورا: ۳۸) قطعاً نتیجه‌بخش است (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۹/۱/۳).

لزوم آمادگی در برابر دشمن

خداوند در قرآن می‌فرماید: «تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ» (انفال: ۶۰)؛ خودتان را آماده کنید تا دشمن از شما بترسد. این آمادگی، فقط نظامی نیست؛ بلکه شامل شناخت دشمن، درک برنامه‌هایش و داشتن بصیرت برای فهمیدن حرکات اوست. اگر دشمنان بدانند که ما آماده‌ایم، جرأت حمله پیدا نمی‌کنند.

رهبر معظم انقلاب در این رابطه تأکید دارند که: «باید دشمن را شناخت و حرکت‌های او را درک کرد. اگر ما هوشیار باشیم و برای مقابله آماده شویم، دشمن شکست می‌خورد» (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۱۰/۱۹).

آمادگی نظامی

قدرت دفاعی، یکی از اصلی‌ترین جنبه‌های آمادگی در برابر دشمن است؛ اما این قدرت باید بر اساس عقلانیت و برنامه‌ریزی باشد، نه بر اساس احساسات. رهبر انقلاب می‌فرماید: «ما قدرت نظامی مان را بر اساس محاسبات دقیق و منطقی می‌سازیم. حد و اندازه قدرت دفاعی باید متناسب با تهدیدات باشد» (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۹/۷/۲۱).

خداوند در قرآن می‌گوید: «وَاعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ» (انفال: ۶۰)؛ هرچقدر می‌توانید، خودتان را قوی کنید. این قدرت شامل چند بخش است:

۱. قدرت علمی و فنی: ابزارهای نظامی باید پیشرفته و متناسب با زمان باشد. نباید به ابزارهای قدیمی و وابسته به دیگران متکی باشیم.
۲. قدرت سازمانی: نیروهای مسلح باید سازمانی قوی، منسجم و حرفه‌ای داشته باشند.
۳. آمادگی و هوشیاری: هیچ وقت نباید غافل شویم. همان طور که امام علی علیه السلام می‌فرمایند: «مَنْ نَامَ لَمْ يُتَمَّ عَنَهُ» نهج البلاغه، نامه ۶۲؛ کسی که در سنگر خوابش ببرد، دشمنش بیدار خواهد بود.
- رهبر انقلاب در این باره می‌گویند: «قدرت نظامی باید بر پایه علم، ایمان و انگیزه باشد. ابزارها و امکانات باید مدرن، متنوع و متناسب با نیازهای امروز باشد» (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۷/۲۱).

راهکارهای اجتماعی در بعد نظامی:

۱. تقویت روحیه ایثار و فداکاری در جامعه: معرفی شهدا و قهرمانان دفاع مقدس به عنوان الگوهای امید و استقامت.
۲. حمایت از پیشرفت‌های دفاعی و علمی: معرفی توانمندی‌های نظامی کشور برای افزایش اعتماد عمومی.
۳. آگاهی بخشی به مردم درباره اهمیت اقتدار دفاعی: آموزش عمومی درباره امنیت ملی و نقش مردم در حفظ آن

راهکار دوم: پرهیز از اختلافات

اختلاف و تفرقه همواره از ابزارهای دشمنان انقلاب اسلامی بوده است. دشمنان تلاش کرده‌اند با ایجاد شکاف میان مسئولان، مردم و گروه‌های مختلف جامعه، اتحاد ملی را تضعیف کنند. هدف آن‌ها مشغول کردن نظام از درون و جلوگیری از الهام بخشی انقلاب اسلامی در سطح جهانی بوده است؛ اما تجربه ثابت کرده است که اتحاد ملی، کلید موفقیت و پیشرفت جامعه است.

اگر کشوری دچار اختلافات داخلی شود، انرژی و سرمایه‌های مادی و معنوی آن صرف نزاع‌های بیهوده می‌شود و از مسیر رشد و تعالی بازمی‌ماند. مقام معظم رهبری دامت‌تعالی بارها بر خطر اختلافات و ضرورت حفظ وحدت تأکید کرده‌اند:

«دشمنان ما از اختلافات حداکثر استفاده را می‌کنند؛ اختلاف شیعه و سنی، قومیت‌ها و ملیت‌ها. این تفرقه‌ها باعث ضعف و ذلت می‌شود. قرآن به‌صراحت می‌گوید: وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ. اختلاف باعث سستی و از بین رفتن عزت می‌شود» (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۹/۲۱).

راهکار سوم: «الگوگیری و الگوسازی»

هر جامعه‌ای برای پیشرفت نیاز به الگوهای الهام‌بخش دارد. شهدا، باایمان، شجاعت و ایثار خود، بهترین الگو برای جوانان هستند. رهبر معظم انقلاب تأکید دارند که معرفی شخصیت‌هایی مانند شهید چیت‌سازیان، ابراهیم هادی و وزوایی، جوانان را به مسیر درست هدایت می‌کند و پاسخی به تبلیغات فرهنگی دشمنان است که الگوهای سطحی و مادی‌گرا را ترویج می‌کنند (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۹/۲۵).

وظیفه ما این است که این الگوها را به نسل جدید معرفی کنیم تا جامعه را از انحرافات فرهنگی و اخلاقی مصون کرده و مسیر آینده را روشن سازیم (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۲/۲۳).

لزوم اسوه و الگو بودن بزرگان و نخبگان جامعه

جمهوری اسلامی ایران با ایستادگی در برابر قدرت‌های جهانی و تکیه بر ارزش‌های دینی به الگویی منحصر به فرد تبدیل شده است. این موفقیت‌ها با حرکت در مسیر احکام دین و آموزه‌های اسلامی به دست آمده و نقش رهبران و نخبگان جامعه در این مسیر بسیار حیاتی است. بزرگان باید با رفتار و عمل خود اسوه‌ای برای مردم شوند، مانند پیامبر اکرم ﷺ که نه تنها دستورات الهی را می‌فرمود بلکه خود نخستین کسی بود که به آن‌ها عمل می‌کرد (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۴/۲۹).

الگوسازی اسلامی

پس از تشکیل دولت اسلامی، ایجاد و شکوفایی نظام اسلامی هدف بعدی است. جمهوری اسلامی ایران با موفقیت در این مسیر، به الگویی برای مسلمانان جهان تبدیل خواهد شد. طبق آیه قرآن: «تَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ»، مسلمانان باید الگو و شاهد برای دیگران باشند.

این امر نیازمند اصلاحات درونی، استقامت و پایداری است. با ایمان و تلاش‌های مردمی، جمهوری اسلامی ایران توانسته در برابر قدرت‌های جهانی ایستادگی کند و پیشرفت‌های علمی و سازندگی قابل توجهی داشته باشد. مسئولان و مردم باید اصول اسلامی را بشناسند و بر اساس آن عمل کنند تا بهترین امت شویم و جهان از ما سرمشق بگیرد. در نهایت، این مقاومت و ایستادگی به عنوان الگو برای ملت‌های دیگر تبدیل خواهد شد (آیت‌الله خامنه‌ای، دسترسی در khamenei.ir)

امید دادن به مردم جهان، تکلیف بزرگ مردم ایران

ملت ایران وظیفه سنگینی بر دوش دارد که از سوی خداوند متعال واگذار شده است: «لَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ» (بقره: ۱۴۳)، یعنی باید شاهدان و الگوهایی برای دیگران باشیم. ایران باید نماد امید و استقامت برای ملت‌های مسلمان و مستضعف جهان باشد. این مسئولیت مهم به‌ویژه در برابر تهدیدات دشمنان، مستلزم پایداری و فداکاری است. باید سخنان و اقدامات مان به‌گونه‌ای باشد که امید را در دل‌های ملت‌ها حفظ و تقویت کنیم. در غیر این صورت، شک و تردید می‌تواند امید دیگران را تضعیف کند. تنها با مقاومت و استقامت می‌توانیم به عنوان الگو برای دیگر ملت‌ها باقی بمانیم (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸/۷/۲۸).

در این راستا مقام معظم رهبری تأکید می‌کنند که شناخت دستاوردهای انقلاب اسلامی و آگاه‌سازی نسل جدید از آن‌ها بسیار ضروری است. انقلاب اسلامی با ایجاد تحولات عمده، کشور را از وابستگی به استقلال رساند و پیشرفت‌های چشمگیری در زمینه‌های علمی، صنعتی، انرژی و زیرساخت‌ها ایجاد کرد. ما باید این دستاوردها را بشناسیم و به دیگران معرفی کنیم تا نسل جدید از آن‌ها بهره‌برداری کند و اشتباهات گذشته را تکرار نکند (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴/۲/۱۱).

استقلال نظامی؛ از وابستگی به خودکفایی

رهبر معظم انقلاب با تأکید بر آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» (انفال: ۶۰)، لزوم آمادگی نظامی برای جلوگیری از غافلگیری و خسارت را یادآور می‌شوند. ایشان بر تقویت قدرت

دفاعی کشور، بدون وابستگی به بیگانگان تأکید دارند (آیت الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۱/۳۰).

پیش از انقلاب، رژیم پهلوی به شدت وابسته به تسلیحات غربی، به ویژه آمریکا بود. این وابستگی موجب غارت منابع کشور و استفاده بی‌اجازه از امکانات نظامی ایران توسط آمریکا شد. به گفته ملکه پهلوی، محمدرضا شاه از اینکه بدون اطلاع او از پایگاه‌های ایران در جنگ ویتنام استفاده شده، خشمگین بود. همچنین آمریکا بدون پرداخت هزینه، سوخت رایگان از ایران دریافت می‌کرد.

از سوی دیگر، قیمت تجهیزات نظامی چندین برابر قیمت واقعی به ایران فروخته می‌شد. اسدالله علم در خاطرات خود اشاره می‌کند که ایران برای هر جنگنده که ۶/۵ میلیون دلار قیمت داشت، ۱۸ میلیون دلار پرداخت کرد و برای ناوشکن‌هایی که ۲۸۰ میلیون دلار قیمت‌گذاری شده بودند، ۶۰۰ میلیون دلار پرداخت شد.

پس از انقلاب، ایران به استقلال نظامی دست یافت و توانست بدون وابستگی به قدرت‌های خارجی، توان دفاعی خود را توسعه دهد. جنگ تحمیلی ۸ ساله، جنگ ۳۳ روزه حزب الله، جنگ ۲۲ روزه غزه و مقابله با داعش، نمونه‌هایی از اقتدار نظامی ایران هستند. امروزه، نقش و نفوذ نظامی ایران در منطقه، مورد اذعان جهانیان است و جمهوری اسلامی به یکی از قدرت‌های اصلی جبهه مقاومت تبدیل شده است.

استقلال اقتصادی؛ از وابستگی تا خودکفایی

رهبر معظم انقلاب اسلامی، استقلال اقتصادی را شرط اساسی استقلال سیاسی می‌دانند. ایشان بر اصولی مانند تکیه بر اقتصاد ملی، خودکفایی، عدالت اقتصادی، حمایت از محرومان، مقابله با فرهنگ سرمایه‌داری ظالمانه و درعین حال احترام به مالکیت و سرمایه تأکید دارند. این اصول که از آرمان‌های امام خمینی^ع نیز بوده است، نقشه راه جمهوری اسلامی در عرصه اقتصاد را تشکیل می‌دهد (آیت الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۳/۱۴).

پیش از انقلاب، ایران اقتصادی کاملاً وابسته به غرب، خصوصاً ایالات متحده داشت. مستشاران نظامی و اقتصادی آمریکایی نفوذ گسترده‌ای در ایران داشتند و تصمیم‌گیری‌های

کلان اقتصادی بدون نظر آنان ممکن نبود. ژنرال ویلیامسون، رئیس هیئت مستشاران نظامی آمریکا در ایران، در پایان مأموریت خود تصریح می‌کند که در مدت دو سال، ۷۰۰ قرارداد به ارزش تقریبی ۴ میلیارد دلار با ایران امضا کرده است. ایران به «بوفه بازرگانان» غرب تبدیل شده بود و در برابر هر دلاری که آمریکا برای خرید نفت ایران پرداخت می‌کرد، دو دلار از سوی ایران برای خرید تجهیزات نظامی و کالاهای دیگر به ایالات متحده بازمی‌گشت. یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های اقتصادی رژیم پهلوی، وابستگی شدید به نفت بود. در سال ۱۳۵۵، ۹۳ درصد از صادرات ایران وابسته به نفت خام بود که این موضوع اقتصاد کشور را کاملاً تحت تأثیر نوسانات بازار جهانی قرار می‌داد. پس از انقلاب اسلامی، ایران با اجرای سیاست‌های کاهش وابستگی به نفت، این سهم را در سال ۱۳۹۵ به حدود ۶۳ درصد کاهش داد و مسیر تنوع اقتصادی را در پیش گرفت. (لدین و همکاران، ۱۹۸۱: ۳۰)

جمهوری اسلامی با تکیه بر تولید داخلی، توسعه صنایع غیرنفتی و گسترش دانش بنیان‌ها، توانسته است مسیر استقلال اقتصادی را دنبال کند و ضمن کاهش آسیب‌پذیری از تحریم‌های غرب، پایه‌های اقتصاد مقاومتی را مستحکم سازد (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۲/۱۰).

استقلال فرهنگی؛ از استحاله تا اقتدار

پیش از انقلاب اسلامی، استقلال فرهنگی ایران در معرض نابودی قرار داشت. حکومت پهلوی با ترویج الگوهای غربی، تلاش می‌کرد فرهنگ اسلامی ایرانی را تضعیف و مردم را به سمت ارزش‌های غربی سوق دهد. از برنامه‌هایی مانند معرفی فرهنگ آمریکایی به عنوان الگوی آرمانی گرفته تا فساد گسترده دربار و ترویج بی بندوباری، همه در راستای استحاله فرهنگی ملت ایران بود (طباطبایی، ۱۳۲۷: ۱۰).

اما انقلاب اسلامی، تحولی بنیادین در عرصه فرهنگ ایجاد کرد. از همان ابتدای پیروزی، اسلامی‌سازی امور، پاک‌سازی دانشگاه‌ها، تأسیس شورای عالی انقلاب فرهنگی و تدوین کتب متناسب با فرهنگ اسلامی ایرانی، به عنوان اصول اساسی مورد توجه قرار گرفت. این روند تا جایی پیش رفت که ایران از کشوری وابسته به فرهنگ غربی، به کشوری تأثیرگذار

در عرصه فرهنگ جهانی تبدیل شد (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۸/۲۳).

رهبر معظم انقلاب در دیدار با مدال‌آوران ورزشی، حضور بانوان ایرانی باحجاب اسلامی در میادین بین‌المللی را نمادی از استقلال فرهنگی دانسته و آن را مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی غرب معرفی کردند. ایشان تأکید دارند که در دنیای امروز، جنگ اصلی، جنگ اراده‌ها است و ملت ایران با حفظ هویت فرهنگی خود، در این میدان پیروز شده است (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۸/۲۳).

در همین راستا، تلاش‌های غرب برای نفوذ فرهنگی در ایران از طریق برنامه‌هایی مانند سند ۲۰۳۰، با آگاهی و مقاومت نظام اسلامی خنثی شده است. جمهوری اسلامی با حفظ هویت دینی و ملی خود، مانع از استحاله فرهنگی شده و فرهنگ غنی ایرانی اسلامی را به سراسر جهان معرفی کرده است (طباطبایی، ۱۳۸۰: ۴۶).

راهکار چهارم: انتظار

انتظار، به معنای چشم‌به‌راه بودن برای تغییرات مثبت، نتیجه مستقیم امید است. هرچه امید قوی‌تر باشد، انتظار نیز معنادارتر و سازنده‌تر خواهد بود. مقام معظم رهبری انتظار را فراتر از یک نیاز، بلکه نشانه امید و ایمان به آینده‌ای روشن و قطعی می‌دانند.

در فرهنگ مهدویت، انتظار ظهور امام مهدی علیه السلام، نه تنها باعث ناامیدی و رکود نمی‌شود، بلکه انگیزه‌بخش و محرک تلاش برای تحقق عدالت و رحمت در جهان است. این انتظار، انسان‌ها را به صبر، استقامت و حرکت در مسیر آرمان‌های الهی هدایت می‌کند و به آنان قدرت و امید برای مقابله با سختی‌ها می‌بخشد (آیت‌الله خامنه‌ای، دسترسی در khamenei.ir).

امید و اعتقاد به منجی

اعتقاد به منجی، نقش اساسی در ایجاد امید و خوش‌بینی نسبت به آینده دارد. این باور که در نهایت، نجات بخشی ظهور خواهد کرد و عدالت و خوبی را به ارمغان می‌آورد، روشنایی بخش و امیدآفرین است. در تمام ادیان الهی، بشارت ظهور موعود، نویدبخش آینده‌ای بهتر و پایان‌بخش ظلم و تباهی بوده است.

مقام معظم رهبری، انتظار را خود نوعی فرج و دریچه‌ای به سوی امید و نیروبخشی به جامعه اسلامی معرفی می‌کنند. از نظر ایشان، انتظار امام زمان علیه السلام نه تنها موجب امید و حرکت روبه جلو می‌شود، بلکه انسان را از احساس بیهودگی، سرگردانی و ناامیدی نجات می‌دهد. این اعتقاد، مسیر آینده را روشن کرده و جامعه را در برابر سختی‌ها مقاوم می‌سازد (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۳/۲۱).

احساس امید در سایه انتظار ظهور

انتظار ظهور امام مهدی علیه السلام، در تعالیم اسلامی و مکتب وحی، مفهومی سرشار از امید، تحول و رسیدن به آینده‌ای روشن است. این انتظار، برخاسته از ایمان به وعده الهی درباره پایان یافتن ظلم و برقراری عدالت در جهان است. از دیدگاه امام علی علیه السلام، منتظران واقعی با امید به آینده، از وضعیت موجود ناامید نمی‌شوند و بهترین عمل نزد خداوند، انتظار فرج است.

مقام معظم رهبری نیمه شعبان را مظهر امید به آینده معرفی کرده و اعتقاد به ظهور امام زمان علیه السلام را وعده‌ای تخلف‌ناپذیر الهی می‌دانند. از نظر ایشان، انتظار، انسان را از یأس و ناامیدی نجات داده و به حرکت در مسیر اصلاح جامعه تشویق می‌کند. شهید مطهری نیز انتظار فرج را برآمده از اصل حرمت یأس در آموزه‌های اسلامی می‌داند. این امید، نیروی محرکی برای پایداری در برابر سختی‌ها و تلاش برای رسیدن به جامعه‌ای عادلانه است (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۲/۱۰).

راهکارهای اجتماعی ایجاد و تعمیق امید

با توجه به نیاز افراد و ملت‌ها به روحیه امیدواری ضرورت ایجاد می‌کند که بر اساس اطلاعات مفیدی که در فرهنگ غنی مهدوی موجود است، راه‌کارهایی برای ایجاد و تعمیق امید استخراج و در اختیار مراکز علمی و فرهنگی قرار داده شود. در همین باره به برخی از این راه‌کارها اشاره می‌شود:

۱. تدوین نظام ارزشی مهدوی

امید، زمانی شکل می‌گیرد که آینده روشن و برنامه‌ها مشخص باشند. انسان همواره در مسیر

تحقق اهدافی است که برای آینده تصور می‌کند و هرچه این اهداف و جزئیات آن واضح‌تر باشند، امید و انتظار نیز منطقی‌تر خواهد بود. در فرهنگ غنی مهدویت، ساختار حکومت، ارزش‌های حاکم و قوانین جامعه مهدوی مشخص شده‌اند که این امر موجب تقویت امید در منتظران می‌شود.

مقام معظم رهبری، نام و یاد امام زمان علیه السلام را عاملی برای تقویت امید در برابر تاریکی‌ها و ظلم معرفی می‌کنند. ایشان تأکید دارند که طلوع خورشید حق و عدل در پایان شب ظلمانی، وعده‌ای تخلف‌ناپذیر از سوی پروردگار است؛ بنابراین، اعتقاد به امام مهدی علیه السلام مانع از یأس و ناامیدی می‌شود و منتظران می‌دانند که قطعاً عدالت بر ظلم غلبه خواهد کرد (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۲/۲۰).

۲. تبیین مفهوم و معنای انتظار

انتظار ظهور امام مهدی علیه السلام، علاوه بر بعد اعتقادی، عاملی برای زنده نگه داشتن روح امید، نشاط، تعهد و مسئولیت‌پذیری در جامعه اسلامی است. فرد منتظر، پیوندی گسست‌ناپذیر با آرمان‌های امام خود دارد و در مسیر تحقق آن‌ها گام برمی‌دارد. در دوران سختی‌ها، ایمان به حتمیت وعده‌های الهی و تحقق جامعه عدالت‌بنیاد مهدوی، مانع از یأس و ناامیدی می‌شود.

مقام معظم رهبری انتظار را به معنای آمادگی و تلاش مستمر دانسته و بر پرهیز از بی‌صبری و تعیین زمان مشخص برای ظهور تأکید دارند. ایشان انتظار را نه تنها برای فرج نهایی (ظهور)، بلکه برای فرج بعد از دشواری‌ها معرفی می‌کنند. از نگاه ایشان، فرد منتظر باید بداند که حوادث دشوار قطعاً پایان خواهد یافت و با حفظ امید، در مسیر تحقق اهداف مهدوی گام بردارد (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۹/۱/۲۱).

۳. امکان توجه و لطف خاص امام زمان علیه السلام

در مکتب مهدوی که امام موعود زنده و حاضر است امکان موردتوجه خاص قرار گرفتن اهمیت ویژه‌ای دارد. امام در هر کجا که باشد حاضر است و اگر افراد لایق باشند، این تجربه میسر خواهد شد. باید با خیرخواهی و مشکل‌گشایی و اذکاری چون دعای عهد و زیارت آل یاسین که نمونه‌هایی از این مناسک هستند، به این تجربه دست یافت.

۴. کمک‌رسانی امام مهدی به مردم

مقام معظم رهبری، عدالت را برجسته‌ترین شعار مهدویت معرفی می‌کند و معتقدند که انتظار حقیقی، در واقع انتظار استقرار عدالت در سراسر جهان است. ایشان با استناد به دعاها و روایات مهدوی، به نقش امام مهدی علیه السلام در ریشه‌کن کردن ظلم، برپایی قسط و ایجاد جامعه‌ای عادلانه اشاره دارند. در دعای ندبه و زیارت آل یاسین، امام زمان علیه السلام به عنوان منجی‌ای معرفی شده که زمین را از ظلم و بی‌عدالتی پاک کرده و آن را از قسط و عدل سرشار می‌کند. از این منظر، کمک‌رسانی امام مهدی علیه السلام به مردم، در قالب برقراری عدالت جهانی، دفاع از مستضعفان و مقابله با ستمگران تحقق می‌یابد. در نتیجه، انتظار ظهور، تنها یک امید فردی نیست، بلکه حرکتی در جهت تحقق عدالت اجتماعی است (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱/۷/۳۰).

بیانات مقام معظم رهبری به عنوان رهبر جامعه اسلامی ایران، حاوی آموزه‌ها و رهنمودهای راهگشایی است که می‌تواند در مسیر هدایت جامعه و ایجاد امید اجتماعی نقش اساسی ایفا کند. در این پژوهش، برای شناسایی راهکارهای اجتماعی امیدآفرینی در بیانات ایشان از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. تحلیل مضمون با ارائه تصویری ساختارمند از گزاره‌ها، مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهی شده و مضامین فراگیر، امکان درک عمیق‌تری از مفاهیم کلیدی بیانات را فراهم می‌کند. در ادامه، جدول تحلیل مضمون بیانات مقام معظم رهبری ارائه شده است.

نتیجه‌گیری

امید، یکی از ارکان اساسی حرکت سالم و موفق انسان است و در سطح اجتماعی، به عنوان روح جوامع، زمینه‌ساز پیشرفت و تعالی به شمار می‌رود. امیدآفرینی به عنوان یک راهبرد مهم برای تأمین سلامت فردی و اجتماعی، نقشی کلیدی در پویایی و رشد جامعه ایفا می‌کند. در این راستا، مقام معظم رهبری به عنوان اندیشمندی با تسلط بر قرآن، روایات و سیره معصومین، به تبیین راهکارهای اجتماعی امیدآفرینی پرداخته و با هشدار نسبت به عوامل ناامیدی، مردم و به‌ویژه جوانان را از پیامدهای آن بر حذر داشته‌اند.

ایشان تأکید دارند که ناامیدی می‌تواند ثمرات انقلاب اسلامی را به حاشیه برده و رشد و پیشرفت جامعه را متوقف کند. از دیدگاه ایشان، امید، کلیدی برای حل مسائل جامعه است و باید در لایه‌های عمیق جامعه گسترش یابد. امید در بیانات ایشان به معنای حرکت به جلو و نگاه به آینده تعریف شده است. نکته متمایز در اندیشه مقام معظم رهبری، تعریف امید به عنوان عنصری ظرفیت‌بخش در سایر ابعاد اجتماعی است که از نوع «امید صادق» در برابر «امید کاذب» است.

بر اساس شاخص‌های «امید و آمادگی»، مواردی همچون آمادگی معنوی (با تأکید بر توحید محوری، توکل و اعتقاد به وعده الهی)، آمادگی نظامی و آمادگی در برابر دشمن برجسته شده است. همچنین، شاخص «امید و پرهیز از اختلافات» با محورهایی مانند اتحاد جناح‌های سیاسی، وحدت بر مبنای اصول و تحکیم ارتباط میان مردم و مسئولین از اهمیت برخوردار است.

در شاخص «امید و الگوگیری و الگوسازی»، به الگوسازی جمهوری اسلامی به عنوان یک نمونه موفق اسلامی در دنیا اشاره شده که توانسته با پیشرفت‌های علمی و سازندگی، واقعیت خود را به جهانیان اثبات کند. علاوه بر این، در شاخص «امید و توجه به داشته‌ها و ظرفیت‌ها» (جهاد تبیین)، بر استقلال، گسترش عدالت و برخورداری عمومی به ویژه در مقایسه با دوران پیش از انقلاب اسلامی تأکید شده است.

در نهایت، شاخص «امید و انتظار» نیز به انتظار به عنوان نتیجه امیدواری اشاره دارد. هرچه امید در جامعه افزایش یابد، انتظار معنادارتر خواهد بود. وظایف منتظران که خود امیدآفرین است، شامل تلاش برای برافراشتن تمدن اسلامی، حرکت در جهت حکومت امام زمان علیه السلام، آماده‌سازی شرایط ظهور با حاکمیت قرآن و اسلام و آمادگی برای سربازی در زمان ظهور است.

بنابراین، بر اساس منظومه فکری مقام معظم رهبری، حفظ آمادگی، پرهیز از اختلافات، الگوگیری و الگوسازی (توجه به داشته‌ها و ظرفیت‌ها) و انتظار از راهکارهای اجتماعی امیدآفرینی محسوب می‌شوند که می‌توانند مسیر پیشرفت و تعالی جامعه را هموار سازند.

کتاب‌نامه

قرآن کریم.

- دشتی، محمد (۱۳۸۳). نهج البلاغه. قم، موسسه فرهنگی تبلیغاتی امیرالمؤمنین.
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری، farsi.khamenei.ir.
- پرچم، اعظم و محققیان، زهرا (۱۳۹۰). راهکارهای ایجاد و افزایش امید از دیدگاه روان‌شناسان مثبت‌نگر و قرآن. تهران، دانشگاه الزهرا. شماره ۱(۱۹). ۱-۳۰.
- تمیمی عامدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶). تصنیف غررالحکم و درر الکلم. قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
- جاویدی، مجتبی (۱۳۸۵). قاموس عدالت. تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- حسینی طهرانی، محمدحسین (۱۳۷۶). مهر تابان. مشهد، انتشارات علامه طباطبایی.
- درودی، ریحانه (۱۳۹۴). دربار به روایت دربار؛ فساد سیاسی. تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا. تهران، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.
- راجی، محمدحسین (۱۳۹۷). صعود چهل‌ساله، مشهد، معاونت تبلیغات آستان قدس رضوی.
- سالاری فر، محمدرضا (۱۳۹۸). روان‌شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی. تهران، انتشارات سمت.
- سلطانی، محمد و موسوی، زهراسادات (۱۴۴۴ ق). سلسله گفتارهای تبلیغی روشنای امید. قم، بی‌نا.
- سنجر، ابراهیم (۱۳۶۸). نفوذ آمریکا در ایران؛ بررسی سیاست خارجی آمریکا و روابط با ایران. تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- طباطبایی، محمدحسن (۱۳۸۰). نفوذ فراماسونری در مدیریت نهادهای فرهنگی دهه ۱۳۴۰. تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- قمی، عباس (۱۳۸۵). مفاتیح الجنان. (محمدباقر کمره‌ای، تصحیح). قم، انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
- لدین، مایکل و ویلیام لوئیس (۱۳۶۳). کارتر و سقوط شاه. (ناصر ایرانی، مترجم). تهران، امیرکبیر.
- محیط طباطبایی، محمد (۱۳۲۷). مجموعه آثار میرزا ملکم‌خان. تهران، کتابخانه دانش.
- معین، محمد (۱۳۵۱). فرهنگ فارسی. تهران، امیرکبیر.
- منابع اینترنتی و نرم‌افزارها

نرم افزار به سوسی نور. مجموعه بیانات امام خمینی و مقام معظم رهبری (۱۳۶۸-۱۳۸۳)، نسخه دوم، ۱۳۸۴.

نرم افزار حدیث ولایت. (۱۳۸۴) مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری (۱۳۶۸-۱۳۸۳).